

Hová lett A juss?

SZENTI TIBOR: PARASZTVALLOMÁSOK

Emberi gyöngénk, hogy a Váradi Regestrum óta minden vallomás érdekel bennünket. Úgy érezzük, helyettünk szól a kérdező, és nekünk felel a beszélő. Akkor is így van ez, ha tudván tudjuk, azoknak a boszorkányvallomásoknak a zöme (vagy talán mind?) súlyos erőszak szüleménye. Hogyne érdekelne bennünket Szentí Tibor parasztjainak vallomása? A lehető legjám-borabb ember kérdez itt, okosan, szépen, és olyanok felelgetnek, akiket majdnem kisöpört az emlékezet a történelemből. Mert ezek a parasztok vagyonosak, az ágrólszakadt szegényparasztokhoz semmi közük nincsen. Ha az egész eddigi magyar irodalom rebbelisvonulata emezeknek szolgáltat elégtételt — hosszú lenne a sor, ha tételenként akarnám írni —, hadd pislantsunk bele azoknak az életébe, legfőképpen pedig észjárásába is.

Rokonszenves az indítás is. Ahogy Nagy Gyula a vásárhelyi puszta népének adta oda első olvasásra könyveit, bírálatot várva tőlük, úgy viszi el szerzőnk is a kéziratot azokhoz, akikről szól. Pedig a gyűjtés közben se bízza magnetofonra ő se az értékes gondolatokat, leírásuk közben mondatról-mondatara visszamondogatta nekik, hogy legyen alkalmuk javítani közben. Hangoosan jegyzetelt tehát. Bátor és rokonszenves a vállalkozás, ha valaki meglátja bennük az elkövetni készülő hibát, ők biztosan meglátják. Tévedés kizárva, ez az ember minden lépésénél gondoskodott róla, hogy a lehető legigazabbat írja. Bárcsak mindenki megtehetné ugyanezt!

Stílusa szép és átlátszó, mint pohárban a víz. Parasztközelsége segíthetett benne legtöbbet, hogy átjárhatatlan bozótokba ne keveredjen. Itt-ott fölsejlik, saját familiájának a történetét is beleírja. Ha gyerekfejjel is, megélte talán a könyv egy részét maga is. Még egy erős nyomaték az igazmondás mellett. Amikor pedig azt írja, elkészült munkájának töredékét tartjuk csak kezünkben, a sajnálat is átsuhan rajtunk. Mindenki tudja, sajnálni csak az képes, aki mellette áll. Lecövekelünk mellé, jöhet az élmény, mi biztosan befogadjuk!

Ne tagadjuk, amikor kezünkbe vesszük a könyvet, összegezzük azt a képet, amit eddig az emberek emlékezetével átfogható időnek éppen ezekről az embereiről tudunk már. Készenlétbe is helyezzük mindet, hadd vitatkozzanak bennünk az új ismeretekkel. Azt a lelki sivárságot, mindent megkaparintani akaró kapzsiságot is, amit Tornyai festett meg *A juss*-ban. Varjúsötétségű alakok cibálják a lepedőt a haldokló alól, nehogy a másíknak jusson. Báva öreg ül az ágy előtt, tudomást se vesz arról, ami eltávozó párja körül zajlik. A másik füstött világ is élénk tolakszik, puszta van rajta, girhes lóval, és címe szerint is a *bús magyar sorsot* ábrázolja. Keressük a kapcsolódási pontokat legalább, hogy a leírt szöveget valahogy a kép mellé vasalhassuk. Nem megy. Már szinte füstöl a vasaló, mégse simul össze. A szomszéd nagy falu, Orosháza (talán régiségét is őrző itteni változat szerint Orosegyháza) írófia, Darvas József is a másik oldalról hozza élénk ugyanezt a világot. Könyörtelennek, ridegnek, közelképeivel kegyetlennek mutatja. Ágaskodik a gondolat bennünk, de nem baj, hadd vitatkozzon a kettő.

Födélén gondolkodószék áll, hófehér nyomattal, külső borítóján ember

ül a székben, színes fölvételen. A paraszttirannusok trónján a régi család legfőbb feje, az öreggazda. Arról ne beszéljünk most, hogy a fényképész ügyetlensége túl messzire vitte a tanyától a belső bútort, inkább arról, hogy Szentí szándékosan fordít hátat a másik oldalnak, a kegyetlennek látszó világnak, noha nemegyszer hangoztatja maga is, hogy ez a világ valóban kegyetlen volt. Elsősorban azért, mert a gazda nem akarta föladni nagycsaládi trónusát, és gyerekeinek élete szinte a földrevárás jegyében telt el. Az irodalom egyéb műfajaiban lehetetlen volna egy korszak szennyését himnuszokkal tisztára mosni. Félig se merem állítani, hogy ez a szándék vezette volna Szentí gyűjtögető tollát, fölmentésnek elő is jön mindjárt a megírt szöveg most ki nem adott része, — talán! — csak, ismétlem újra, háborúzik benne a két oldal.

Kár háborúznia, a szerző kimondja, rétegvizsgálatról van itt szó csupán. És sorakoztatja a beszédesnél beszédeőbb példákat arra, hogy a nagy menekülés éveiben is, idegen földön is gyarapodott a vagyon, lett „10 Eökör, öt Ló, Gulyabéli marha cir(citer) 40, Szőlő 140. út”, hogy a betegségek gyógyítására mi mindent használtak, beleértve a kolerát, a trachomát, a torokgyíkot is, hogy a nagygazdák szerelmi életébe mennyire belefért a hűség és a szeretőtartó kicsapongás (végre ő is közel mer menni ehhez a kényesnek, sikamlósnak, megközelíthetetlennek mondott témához!), hogy a halál, a temetés, benne a mindmáig kibogozhatatlan és megmagyarázhatatlan öngyilkossági áradat miképp is érhető voltaképpen, hogy a parasztság mennyire „önellátó” tudott lenni verseivel és rajzaival is, bár a rímfaragókat és a rajzolókat különös parasztoknak mondja, hogy a régi nagycsaládot a vagyon és a szeretet (?) tartotta össze, hogy a háborúknak milyen üledéke maradt meg az emberekben — föltehetően enciklopédikus összefoglalásra törekszik a szerző. Meg ne feledkezzünk a zárófejezetről, a gazdák hitvallásáról se.

Kockázatos dolog darab-munkáról végérvényesnek tűnő véleményt mondani, akár mellette, akár ellene. Természetesnek tartom, hogy a vásárhelyiek egyházi kötelékébe a református egyház fér bele, hiszen a katolikusok csak töredékben voltak jelen. Azt is értem, hogy a protestáns vallomástevők itt-ott oldalra is szürkáltak, meg-megcsípték a másvallásúakat. Biztosra veszem, én se változtattam volna rajtuk, bár erősen úgy tűnik, a protestáns paraszt vallásossága ugyanolyan földközpontú volt, mint más vidékek másvallású parasztjaié. A gyakorolt vallásról, és nem a hittételekről beszélek! Majdhogynem biblikus pátosszal beszél arról, hogy abból a nádból, amelyből a Dél-alföldön a katolikus egyház beleegyezésével, a földesúri és állami ítéletek végrehajtásával máglyák lángoltak föl, és a boszorkányság miatt százakat küldtek kínhalálba, ebből a nádból a református pap oltárt emelt. Jó, elhiszük, hogy a Károlyi család úriszéke tárgyalta a vásárhelyi boszorkánypöröket, és innen nézve akár a katolikus egyház áldozatának is tekinthető Kántor Kata, az utolsó megégetett vásárhelyi boszorkány (1732. november 12-én!), de hogy mindezek előtt elhiggyük, „van valami varázsa a vásárhelyi boszorkányságnak”, az már megkísértésnek is sok. Gondolom, a három tanú mind katolikus lehetett, ha Szentí Tibor újra megnézte a pör eredeti anyagát is, bár jócskán szolgált rá példát a mi történelmünk, hogy tanúskodni is tudunk erőszak nyomása alatt, nemcsak bevallani. De mindenestül fölmenteni a bírákat olyan pör bevezetőjeként, amelynek a vége a hűtlen asszony *Mester által feje elvesztése*, kimondván, hogy azok *nem véres kezű, szadista hóhérok*, mással nem magyarázható, csak avval, hogy ők talán már nem ka-

tolikusok. Az pedig, hogy az Ótemplomba futottak, és a *rebellis Krisztus* ágyékkendőjébe kapaszkodtak — képzavarnak is elmegy. Nem merem kimon-dani se, közbeékelte szavaiból mintha az tűnne ki, a régi hitvitázók érveit melegítené föl. Jól tudja, hogy nálunk, most, hitvitát kezdeni több szempont-ból is időszerűtlen. Régesrégen eljárt fölötte az idő, és az egyházak inkább az együttműködés lehetőségeit kutatják.

Hivatkozik egy egyházi határozatra 1765-ből, amely szerint ha valaki nem küldte iskolába gyerekét, hogy legalább írni és olvasni megtanuljon, azt nem temette el az egyház. Később ugyan azt is mondja — mintha megfele-dkezne az előzőkről —, hogy a feudális kori peranyagokban a parasztlak zöme nem tudta a nevét aláírni, helyette a „keze vonása”, vagyis a kereszt áll. Kicsivel még arrébb vallja csak be, hogy a parasztlak széles rétegei csak a kiegyezés után váltak írástudókká, és az ipari forradalom éveiben, 1880 körül terjed el közöttük az írásbeliség. Arról közben egy szó se esik, hány teme-tetlen halottja volt a több mint száz év alatt Vásárhelynek. Mert az a hatá-rozat föltehetően csak fenyegetés maradt.

A földből élőt a háború mindig megviselte. A katona nem szántott, nem vetett, enni mégis akart, és fegyvere is volt, hogy mástól elvegye. Amikor Szent István saját véleményét fűzi hozzá, és a nemzeti gyászunkba befogadott Rá-kóczi-szabadságharcról azt mondja, „barmot és élelmiszert elraboltak”, akkor a fogalmazáson mégis megbotlik a szemünk. Máskor legföljebb rekvirálást említ. Hadd jöjjön ide a katonasághoz illő másik mondata is: „1936-ban ka-tonáskodó gazdák a második világháborúra készülnek”. Kép alatt áll ez a mondat. Ki tudhatta már akkor parasztlaknál, hogy lesz egy második is? A mindvégig alapos rétegvizsgálatból, sajnos gyakran kiugrik a szerző végig nem gondolt, elfogultságnak ható elhamarkodottsága. A kötet értékét rontja.

A címben már Tornyai képét, *A juss* szellemét, erejét, nyomasztó hangu-latát kerestem. Egy darab-bekezdést mégis áldoz az *ádáz jussolásnak*, és ké-sőbb még hozzátesz másfél mondatot, ha akarjuk, akár ki is pipálhatjuk a gondolatot. Az időtlenségből kiragadva azt is mondja, ha a gazda rosszul bánt cselédjével, előbb-utóbb nem kapott. Ha igaz lenne, akkor az *emberpiac*, a *köpködő* talán ki se alakulhatott volna. Hihetetlen utánpótlás volt a szegény-ségben.

Nem akarom keresztelni gondolataimat, újra mondom, ez a könyv me-gérte a megírásába fektetett fáradságot, olvasása pedig élvezet. Ne vessük le mégse elítéléteinket, más forrásból szerzett ismereteinket se, ne feledjük el a századforduló és a két háború közötti irodalom javát, az agrárszocialista mozgalmak címszó alatt ismert korszakot se, mert korhű képet csak így kap-hatunk.

Még egyetlen ártatlan kifogás álljon itt a legvégén. Irodalmi riportjaink-ban hemzseg a *betűzés*, akkor is, ha semmi szükség nincsen rá. Nem tudom okát, miért csak a nevek kezdőbetűit írja szerzőnk, hiszen a legvégén föl-oldja a *betűrejtvényt*. A módosabb gazdáknak a neve is kiadós, legalább há-romtagú. Lehetetlen követnünk, minduntalan hátra fordítanunk viszont fá-rasztó. Egyetlen példa rá egy rövidke bekezdésből: *D. V. J. egyik kései le-származottja N. V. J., aki K. Sz. E. dédapja volt.*

Kilátunk is nehéz mögüle. (*Gondolat.*)

HORVÁTH DEZSŐ